

УДК 81`42

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-90-10>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В МОВОЗНАВСТВІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Осипенко В. Ю.

викладач кафедри германської філології

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

аспірант кафедри германської та слов'янської філології

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

вул. Наукова, 13, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0003-4483-136X

verchikyo@ukr.net

Ключові слова: *дискурс, аналіз дискурсу, лінгвістика, дискурсологія, дискурсознавство.*

Стаття актуалізує питання основних напрямів дослідження дискурсу в мовознавстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. та їх характеристик. Так, у науковій роботі розглянуто різні підходи до дослідження дискурсу, зокрема критичний дискурс-аналіз, соціолінгвістику дискурсу, дискурсивну граматику, мультимодальний дискурс, дискурсивну психолінгвістику. Зазначено, що дослідження дискурсу стали актуальними в зв'язку зі зростанням інтересу до мови як соціального явища, а зацікавленість мовознавців до вивчення дискурсу пов'язана зі зміною пріоритетності предмету досліджень у другій половині ХХ століття, з переходом від вивчення структури мови до її функціонування. До того ж, у статті докладно розглянуто поняття дискурсу як соціального феномена, зазначаючи, що дискурс відображає широкий контекст, який утворює його значення, а також окреслено взаємозв'язок між мовознавством та іншими науками, такими як психологія, соціологія, інші. Розглянуто та систематизовано погляди мовознавців на напрями дослідження дискурсу, а також виявлено джерела цих поглядів. Визначено, що в залежності від методологічної спрямованості науковці виділяють такі напрями дослідження дискурсу, як формальний, функціональний та діяльнісний. Доведено, що напрями дослідження дискурсу взаємопов'язані між собою, але відрізняються тим, що увага сфокусована на одному певному аспекті дискурсу.

Кожен із вищезгаданих напрямів дослідження, безперечно, сприяє всебічному аналізу, опису і осмисленню соціолінгвістичного феномена дискурсу, який все більше набуває міждисциплінарного статусу і стає об'єктом новітніх теоретичних напрямків та наукових дисциплін – теорії дискурсу, дискурс-аналізу, дискурсивної лінгвістики. Визначено, що підходи до дослідження дискурсу дозволяють розглядати мовлення не лише як засіб комунікації, але і певним чином як феномен, що впливає на культурні явища, соціальну реальність та людські почуття і емоції.

Так, напрями дослідження поняття дискурсу в мовознавстві кінця ХХ ст. залишаються актуальними та формують основи для подальшого розвитку цієї області дослідження.

THE MAIN DIRECTIONS OF DISCOURSE RESEARCH IN LINGUISTICS OF THE END OF THE 20TH – THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Osypenko V. Yu.

*Lecturer at the Department of Germanic Philology
Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Institution
“Donbass State Pedagogical University”,*

*Postgraduate Student at the Department of Germanic and Slavic Philology
State Higher Educational Institution “Donbass State Pedagogical University”*

Naukova str., 13, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4483-136X

verchikyo@ukr.net

Key words: *discourse, discourse analysis, linguistics, discourse science, discourse studies.*

The article updates the issue of the main directions of discourse research in linguistics of the late 20th – early 21st centuries and their characteristics. Various approaches to discourse research are considered, including critical discourse analysis, sociolinguistics of discourse, discursive grammar, multimodal discourse, discursive psycholinguistics.

The scientific work states that discourse research has become relevant in connection with the growing interest in language as a social phenomenon, and the interest of linguists in the study of discourse is associated with a change in the priority of the subject of research in the second half of the 20th century, with the transition from the study of the structure of language to its functioning. In addition, the article examines the concept of discourse as a social phenomenon in detail, noting that discourse reflects a broad context that forms its meaning, and also outlines the relationship between linguistics and other sciences, such as psychology, sociology, and others. The views of linguists on the directions of discourse research are considered and systematized, and the sources of these views are also identified. It was determined that, depending on the methodological orientation, scientists distinguish such directions of discourse research as formal, functional and activity. It has been proven that the directions of discourse research are interconnected. Each direction differs in that attention is focused on one specific aspect of discourse. Each of the above-mentioned areas of research undoubtedly contributes to a comprehensive analysis, description and understanding of the sociolinguistic phenomenon of discourse, which increasingly acquires an interdisciplinary status and becomes the object of the latest theoretical trends and scientific disciplines – theories of discourse, discourse analysis, discursive linguistics. It was determined that approaches to the study of discourse allow us to consider speech not only as a means of communication, but also in a certain way as a phenomenon that affects cultural phenomena, social reality, and human feelings and emotions. Thus, the research directions of the concept of discourse in linguistics at the end of the 20th century remain relevant and form the basis for the further development of this area of research.

Постановка проблеми. Складність визначення точного місця поняття дискурсу у системі гуманітарних наук обумовлена тим, що *дискурс* – синергетична одиниця, динамічна й відкрита, варіативна в інтерпретації. Надзвичайно широка сфера вживання поняття дискурсу призвела до полісемії цієї термінологічної одиниці як у різних науках, так і на різних

рівнях власне лінгвістики. Численні теорії дискурсу являють собою поліпарадигмальний, мультидисциплінарний напрямок сучасних наукових досліджень, що інтенсивно і екстенсивно розвивається, особливо ефективно реалізується в синергетичній парадигмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття дискурсу вважається ключовим для

аналізу взаємозв'язку між мовою, культурою та соціальними явищами. Відповідно, відбувається постійний пошук нових напрямів і підходів до вивчення дискурсу у різних дисциплінах гуманітарної спрямованості. Так, про зацікавленість науковців такими проблемами свідчить велика кількість праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Ф. С. Бацевича, А. П. Мартинюк, Л. В. Засекої, С. В. Засека О. О. Селіванової, К. С. Серажим, Г. Г. Почепцова, Т. ван Дейка, Р. Водак, Г. Кресса, Н. Ферклоу, М. Холлідея, Дж. Лакоффа, Т. Харлі, та ін. Проте незважаючи на велику кількість наукових робіт, проблеми дослідження дискурсу та основних напрямів його дослідження залишаються актуальним у сучасній світовій лінгвістиці.

Мета і завдання статті. Метою статті є окреслення основних напрямів дослідження дискурсу в мовознавстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. та визначення їх впливу на розвиток лінгвістики як науки, а також аналіз теорій мови, їхній контекст та внесок у мовознавство в цілому. Мета цієї роботи конкретизується в таких науково-дослідницьких завданнях: проаналізувати тенденції розвитку ключових напрямів дослідження в мовознавстві, таких як соціолінгвістика, дискурсивна психолінгвістика, дискурсивна граматики, критичний дискурс-аналіз, когнітивна лінгвістика, тощо; окреслити взаємозв'язок між мовознавством та іншими науками, такими як психологія, соціологія, інші; розкрити та систематизувати погляди мовознавців на напрями дослідження дискурсу та виявити джерела цих поглядів.

Предмет та об'єкт дослідження. *Об'єктом* дослідження є дискурс як соціально-культурний феномен, *предметом* розвідки є різні аспекти визначення напрямів дослідження дискурсу в мовознавстві з зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтерес лінгвістів до вивчення дискурсу пов'язаний зі зміною пріоритетності предмету досліджень у другій половині ХХ століття, з переходом від вивчення структури мови до її функціонування. Історично поняття дискурс розглядалося з точки зору формальної і функціональної лінгвістики, які згодом увійшли в системний підхід, започаткований у 70–80-ті роки минулого століття. Так, в залежності від методологічної спрямованості А. П. Мартинюк виділяє такі напрями дослідження дискурсу:

– **формальний напрям** (тлумачення дискурсу як ієрархічного рівня вище речення, що залишає поза фокусом уваги суб'єкта дискурсу та помилково, на думку дослідниці, приписує дискурсу регулярність структурної побудови за аналогією з ієрархією одиниць рівнів мови, у той час як для нього не існує жодних заданих схем і правил);

– **функціональний напрям** (дискурс трактується широко, як усе те, що говорять і пишуть, тобто як мовленнєву діяльність, яка може реалізуватися в письмовій або усній формі й безпосередньо надана досліднику у вигляді мовного матеріалу у звуковій, графічній або електронній презентації. При цьому текст розуміється як мовний матеріал, зафіксований на тому чи іншому носії за допомогою письма (як правило, фонографічного або ідеографічного)). Цей напрям має такі **різновиди**: *ситуативний підхід* (об'єднує лінгвістів, які наполягають на необхідності розрізняти контекст у вузькому розумінні і власне – ситуативний контекст, який визначається як ситуація комунікації, яка включає умови спілкування, предметний ряд, час і місце комунікації, самих комунікантів, відносини, у яких вони знаходяться); *семіотичний підхід* (репрезентований лінгвістами, які розуміють дискурс у соціально-ідеологічному значенні, де він включає відношення влади, політичні погляди й переконання комунікантів. У фокусі уваги дослідників опиняються різноманітні «дискурсивні практики» як тенденції у вживанні близьких за функцією, альтернативних мовних засобів вираження певного ідеологічного смислу);

– **діяльнісний напрям** (основні ідеї діяльнісного напрямку аналізу дискурсу витікають із тлумачення мови як виду сумісної діяльності, інтегрованої в комплекс когнітивних процесів складної динаміки) [1].

До того ж, основні напрями дослідження дискурсу в мовознавстві на початку ХХІ ст. включають наступні: критичний дискурс-аналіз, соціолінгвістику дискурсу, дискурсивну граматику, мультимодальний дискурс, дискурсивну психолінгвістику.

Критичний дискурс-аналіз – напрям дослідження дискурсу сформувався у 1970-х роках і досі залишається актуальним. Критичний дискурс-аналіз є важливим напрямом дослідження дискурсу в мовознавстві, який зосереджується на вивченні мовної практики і зв'язку між мовою, владою та соціальними процесами. Основна ідея критичного дискурс-аналізу полягає в тому, що мова не тільки відображає політичні, соціальні та культурні реалії, але й активно формує їх. Зазначений напрям дослідження вивчає мовні практики в конкретному соціальному та культурному контексті, зокрема політичній, економічній та культурній сферах. Його ціль полягає у розкритті обмежень та проблем, які викликає використання мови в політичній риторичі, засобах масової інформації, соціальних мережах та в інших місцях публічного дискурсу. Таким чином, критичний дискурс-аналіз допомагає покращити якість мовних практик, зокрема в політичній та медійній сферах.

Критичний дискурс-аналіз використовує різноманітні методи дослідження, зокрема аналіз тексту, збір даних, інтерв'ю, анкетування, аналіз медіа-дискурсів та ін. Особлива увага приділяється аналізу структурних елементів тексту, таких як граматики, слова та знаки пунктуації.

Р. Водак зауважує, що критичний дискурс-аналіз передбачає систематичну методологію та зв'язок між текстом і його соціальними умовами, ідеологіями і відносинами влади. Інтерпретації завжди динамічні та відкриті для нових контекстів і нової інформації, а дискурс – це форма соціальної поведінки [2].

Критичний дискурс-аналіз, на думку Т. ван Дейка, – це науковий напрям, що стрімко розвивається в лінгвістиці та соціальних науках після видання в 1979 р. книги «Мова і контроль». Подібні напрями існують і в інших дисциплінах, наприклад, в психології, соціології й антропології, які традиційно орієнтовані на вивчення способів відтворення влади та зловживання владою в суспільстві. Дискурс-аналітики в галузі гуманітарних і соціальних наук вивчають, зокрема, місце та роль дискурсу в цих процесах [3].

Критичний дискурс-аналіз як методологічна програма, запропонована Н. Ферклоу, передбачає аналіз дискурсивної практики, тобто зв'язку тексту та соціальної практики. Мається на увазі визначення того, як саме в соціальній практиці виробляється й інтерпретується текст [4].

Соціолінгвістика дискурсу – ця напрям дослідження дискурсу, який вивчає різноманітні мовні феномени, включаючи стереотипні уявлення, культурні відмінності та приховані відтінки значень. Основна ідея соціолінгвістики дискурсу полягає у тому, що мовні практики не тільки відображають соціальну реальність, але й активно її формують. Цей напрям використовують для дослідження конкретного мовлення у соціальному контексті, зокрема у групі людей з різними соціальними та культурними належностями, релігійними переконаннями, ідеологіями і т.д. Завдання соціолінгвістики дискурсу полягає у тому, щоб дослідити взаємозв'язок між мовленням та соціальним контекстом, виявити особливість та значення мовних практик в конкретному соціальному середовищі.

На думку К. С. Серажим, дискурс – це складний соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного середовища, який детермінується його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституючими чи фоновими) чинниками. Основне завдання соціолінгвістики дискурсу полягає у зборі та аналізі емпіричних даних, зокрема пошуком текстів, мовних зразків, і статистичних даних, які дозволяють встановити взаємозв'язок між мовленням та соціальним контекстом [5].

Основні методи дослідження соціолінгвістики дискурсу включають етнографічні спостереження, аналіз текстів, соціолінгвістичні опитування тощо.

Як стверджує Г. Г. Почепцов, поняття дискурсу – це вже не суто лінгвістична структура, а соціолінгвістична. Він має відповідати нормам мовної ситуації, комунікативної ситуації та соціальної ситуації. Дискурс – це мовна дійсність, яку покладено на соціальні координати [6].

Таким чином, соціолінгвістика дискурсу допомагає встановити соціальні та культурні відмінності у процесі мовленнєвої взаємодії, що відображає реальні соціальні та культурні процеси у суспільстві.

Дискурсивна граматики вивчає те, як граматики використовуються для створення специфічного ефекту на аудиторію. Дискурсивна граматики є одним з напрямів дослідження дискурсу в мовознавстві, який зосереджується на вивченні мовленнєвого процесу як цілісної системи, в якій мова використовується для досягнення певних цілей в конкретному комунікативному контексті. Основна ідея дискурсивної граматики полягає в тому, що граматики мови повинна бути досліджена з урахуванням її функціонування в дискурсі, тобто у контексті мовленнєвої діяльності в цілому. Зокрема, дискурсивна граматики досліджує мову як засіб досягнення певних цілей в конкретному дискурсі, при цьому враховуючи соціальні та культурні відмінності між учасниками дискурсу.

Ф. С. Бацевич зазначає, що основне завдання дискурсивної граматики полягає у дослідженні мовленнєвого процесу на рівні мовних одиниць, їх синтаксичної та семантичної організації, а також у розкритті взаємозв'язків між мовленнєвим процесом та соціальним контекстом, в якому він відбувається. Для досягнення цієї мети дискурсивна граматики використовує методи дослідження дискурсу, такі як аналіз тексту, вивчення комунікативної ситуації та вивчення способів взаємодії між учасниками мовленнєвого процесу [7].

Дискурсивна граматики дозволяє отримати більш глибоке розуміння мовленнєвого процесу та його взаємозв'язку зі соціальним контекстом, що є важливим для розуміння та аналізу мовленнєвої діяльності в різних соціальних та культурних середовищах.

Мультиmodalний дискурс – напрям дослідження дискурсу, який вивчає не лише сам текст, а й інші змістові елементи, такі як зображення, звуки та соціальний контекст. Це підходить до мови як складової більш широкого культурного простору. Також, мультиmodalний дискурс – це напрям дослідження дискурсу в мовознавстві, що розглядає образний і вербальний аспекти мовного

виразу як взаємодіючі із зображеннями, звуком, відео або іншими комунікаційними засобами. У мультимодальному дискурсі фокус зміщується від простої фонетичної і граматичної структури речення до того, як ці структури призначені для певних комунікаційних цілей і що вони можуть передати через різні комунікаційні канали.

В мовознавстві значної актуальності набуває вивчення мультимодальності різноманітних типів дискурсу, розглядається взаємодія вербальних та невербальних мовних засобів. Лінгвістичний інтерес до поняття мультимодальності не випадковий, а «продиктований» преференціями сучасного соціуму. У зарубіжних розвідках дослідження мультимодального дискурсу відбувається на основі двох теоретичних парадигм – системно-функціональної граматики й теорії когнітивної метафори, які сприяли формуванню та розвитку двох ключових напрямів аналізу: системно-функціональної візуальної граматики і теорії мультимодальної метафори [8; 9; 10; 11], де стверджується, що будь-який дискурс, незалежно від його жанрової і стилістичної вмотивованості, мультимодальний.

Мультимодальний дискурс дозволяє досліджувати не тільки мову, а й інші комунікаційні системи, і запобігати звуженню дослідження дискурсу тільки до вербального виразу. Це дозволяє охоплювати весь спектр комунікаційних засобів, що використовуються в повсякденному житті, такі як відео, фотографії, музика і інші. Мультимодальний підхід дозволяє розглядати мову не так, як окремий елемент, а як частину більш широкого комунікаційного контексту, що містить у собі різні елементи.

Дискурсивна психолінгвістика – це напрям досліджень дискурсу, що вивчає, як люди використовують мову для вираження своїх думок, почуттів і здібностей. Дослідники цього напрямку орієнтуються на роль мовлення в емоційній, пізнавальній та соціальній сферах життя, вивчають, як люди створюють, розуміють та інтерпретують текстові фрагменти та повний дискурс. Дискурсивна психолінгвістика вивчає такі моменти, як сприймання, розуміння та інтерпретація текстів, комунікативні засоби, які використовуються для передачі змісту, ролі та способи впливу дискурсу на свідомість людини.

Дискурсивна психолінгвістика займається не тільки теоретичними аспектами дослідження дискурсу та мовленнєвих процесів, а й розробкою практичних методик та технологій, які допоможуть розвивати комунікативні навички, покращать мовлення та соціальну взаємодію.

Т. Е. Харлі пропонує визначати психолінгвістику як науку про психологічні процеси, що зумовлюють функціонування мови, зокрема розуміння, породження, запам'ятовування мови [12].

О. О. Селіванова виділяє основні три значення мовлення. Перше значення характеризує мовлення як індивідуальний акт говоріння та написання. Мовлення – це конкретне говоріння, що має перебіг у конкретному часі у звуковій чи графічній формі. Друге значення пропонує сукупність мовленнєвих закономірностей, які виявляються в конкретних колективних зразках. Інакше кажучи, підкреслюються не лише індивідуальний, а й соціальний характер мовленнєвої діяльності. Третє значення передбачає виділення у мовленні системних, типових рис, які визначають мовленнєвий жанр та виражають мовленнєві стереотипи і стійкі форми мовлення [13].

Таким чином, сучасна психолінгвістика спрямована на опис та пояснення особливостей функціонування мови і мовлення як єдиного знакового організму, що розглядається як психічний феномен, функціонування якого зумовлено взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників у контексті життєдіяльності особистості в умовах фізичного та соціального світу. Основний підхід дискурсивної психолінгвістики полягає в тому, що дослідження дискурсу повинно орієнтуватися на мову дійсного спілкування, з урахуванням соціокультурного та етнічного контексту. Отже, при дослідженні дискурсу необхідно враховувати не тільки мовний засіб комунікації, але й соціальний контекст, мету та загальну структуру тексту [14].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, у результаті дослідження були зазначені основні напрямки й підходи до вивчення унікального соціолінгвістичного феномена, що отримав назву дискурсу в межах гуманітарних та соціальних дисциплін. Напрями дослідження цього поняття залишаються актуальними у сучасному мовознавстві та гуманітарних науках взагалі, що сприяє розвитку нових теоретичних підходів та методологічних інструментів для аналізу дискурсу в різних контекстах. Актуальність цього дослідження зумовлює також те, що теоретичні узагальнення допомагають напрацювати власну концепцію дискурсу з метою її подальшого застосування для конкретного практичного аналізу мовного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
2. Wodak R. Disorders of Discourse. London : Longman, 1996. 200 p.
3. Ван Дейк Т. А. Дискурс и власть: репрезентация доминирования в языке и коммуникации / пер. с англ. Москва : Книж. дом Либроком, 2013. 344 с.
4. Fairclough N. Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language. London : Longman, 1995. 265 p.

5. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду 45 українського масово інформаційного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра філол. наук: 10.01.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. Київ, 2003. 32 с.
 6. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Київський університет, 1999. 308 с.
 7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Київ : Академія, 2004. 342 с.
 8. Halliday M. A. K. An Introduction to functional grammar. London : Routledge. 2014. 753 p.
 9. Kress G., Leeuwen T. Van. Multimodal discourse. Bloomsbury Academic, 2001. 160 p.
 10. Kress G. Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication. London : Routledge. 2010. 236 p.
 11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : University of Chicago Press. 1980.
 12. Harley T. A. The Psychology of Language: From Data to Theory.™ New York : Psychology Press, 2008. 602 p.
 13. Селіванова О. О. Основи лінгвістичної теорії тексту та комунікації. Київ : Брама, 2004, 336 с.
 14. Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. / Нац. ун-т ім. Лесі Українки, Луцьк : Вежа, 2008. 188 с.
- REFERENCES**
1. Martyniuk, A. P. (2011) Slovník osnovných terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi lnhvistyky [Dictionary of the main terms of cognitive-discursive linguistics]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 196 p. (in Ukrainian).
 2. Wodak R. (1996) Disorders of Discourse. London : Longman, 200 p.
 3. Van Deik, T. A. (2013) Diskurs i vlast: reprezentatsiya dominirovaniya v yazyike i komunikatsii: per. s anhl. [Discourse and power: representation of dominance in language and communication: translation from English]. Moskva : Knyzh. dom Librokom, 344 p.
 4. Fairclough N. (1995). Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language. London: Longman, 265 p.
 5. Serazhym K. S. (2003) Dyskursyaksotsiolinhvalnyi fenomen suchasnoho komunikatyvnoho prostoru (metodolohichni, prahmatyko-semantychnyi i zhanrovo-linhvistychnyi aspekty: na materialy politychnoho riznovydu 45 ukrainskoho masovo informatsiinoho dyskursu) [Basics of linguistic theory of text and communication (methodological, pragmatic-semantic and genre-linguistic aspects: on the material of the political variety of 45 Ukrainian mass information discourses)] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk stupenia d-ra filol. Nauk: 10.01.08. Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. In-t zhurnalistyky. Kyiv, 32 p. (in Ukrainian).
 6. Pocheptsov H. H. (1999) Teoriia komunikatsii [Theory of communication]: 2-he vyd., dopov. i pererobl. Kyiv : Kyivskiy universytet, 308 p. (in Ukrainian).
 7. Batsevych, F. S. (2004) Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky pidruchnyk [Basics of communicative linguistics]. Kyiv : Akademiia, 342 p. (in Ukrainian).
 8. Halliday M. A. K. (2014) An Introduction to functional grammar. London: Routledge, 753 p.
 9. Kress G., Leeuwen T. Van. (2001) Multimodal discourse. Bloomsbury Academic, 2001. 160 p.
 10. Kress G. (2010) Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication. London: Routledge, 236 p.
 11. Lakoff G., Johnson M. (1980) Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press.
 12. Harley T. A. (2008) The Psychology of Language: From Data to Theory. New York : Psychology Press, 602 p.
 13. Selivanova O. O. (2004) Osnovy lnhvistychnoi teorii tekstu ta komunikatsii [Basics of linguistic theory of text and communication]. Kyiv : Brama, 336 p. (in Ukrainian).
 14. Zasiékina, L. V., Zasiékin, S. V. (2008) Psykholinhvistychna diahnostyka [Psycholinguistic diagnosis]: navch. posib. Nats. un-t im. Lesi Ukrainky, Lutsk : Vezha, 188 p. (in Ukrainian).